

שמירת הלשון ומאבקים ציבוריים

הרב שלמה אבינר - רב היישוב בית אל א' וראש ישיבת "עטרת כהנים"

לשון הרע על ציבור

ברצוננו לדון בסוגיה חדשה-ישנה של שמירת הלשון בזמן מאבקים ציבוריים. מעשה במאמר המערכת של עיתון "זרעים" בו נכתב: "האופיזציה אינה מבקשת את טובת הארץ אלא עוסקת בחיפוש מומים והבלטתם". על משפט זה הגיב רבנו הרב צבי יהודה במאמר ארוך בו הוא מבאר שלשון הרע לא הותרה כלפי גופים ציבוריים¹. כידוע, לשון הרע היא גם על אמת, קל וחומר על שקר. רבנו השתמש במליצה בשם תלמיד חכם אחד שהביע צערו בפניו ואמר: "כאילו הותרה לשון הרע בציבור", על משקל "טומאה הותרה בציבור". ישנם אנשים החושבים שכלפי אדם פרטי יש לשמור את כל הלכות הדיבור, אך כלפי ציבור של קבוצה או מפלגה אחרת, הותרה לשון הרע. בספר ה"חפץ חיים" מוזכר מספר פעמים שאין זה נכון. אדרבא, כל המדבר לשון הרע על אנשים רבים, או על עיר, יתכן שעונו מוכפל כמספר האנשים הגרים בעיר. למשל, כאשר מספרים שעיר מסוימת אינה מכניסה אורחים, או ישוב הוא בעל אופי מסויים, עוברים על לשון הרע כלפי כל אדם הגר בישוב זה². בנוסף לרכילות ולשון הרע הנאמרת על ציבור שלם, גם אומרים זאת בדרך כלל בפני אנשים רבים, ואז הביזיון הוא חמור יותר. ה"חפץ חיים" מסיק בדיקנותו המתמטית שהעוון מוכפל גם במספר השומעים³. למשל, אם מדברים סרה על מפלגה של מאה אלף איש, באסיפה של מפלגה עוינת לה, המונה מאה אלף איש, הרי שעוברים על לשון הרע של עשר בחזקת עשר. עוברים עשרה מיליארד איסורים דאורייתא באמירת מלה אחת. זהו מספר עברות שגם המורדים הגדולים לא הצליחו לעבור. בעיה נוספת היא שכאשר נכשלים בלשון הרע כלפי יחיד, בדרך כלל הכישלון הוא חד

* עריכה מתוך הקלטה: ר"כ

1. לנתיבות ישראל ב רכו

2. חפץ חיים הלכות לשון הרע יב

3. שם ב א

פעמי. אבל, כלפי ציבור חוזרים על עבירה פעמים רבות. נוסף לכך שמכפילים את האוון בכל פעם שחוזרים על הדברים, גם נכנסים לקטגוריה חדשה של "בעלי לשון הרע". הרמב"ם מזכיר בהלכות דעות שלש מדרגות בלשון הרע: רכילות היא כאשר אדם מספר לשני מה אמר עליו השלישי, אף על פי שאין הדברים רעים. השומע מגיב על הנאמר, וכך מתפתחת מחלוקת. דרגה שניה, חמורה ממנה היא לשון הרע, כאשר מספרים דבר רע על אדם אחר. דרגה נוספת הוא המוציא שם רע, המדבר רע ושקר. אך החמור מכולם הוא "בעל לשון הרע". הם עוברים מדרגת מעשה לדרגת תכונת אופי, מידה רעה, מהות. על בעלי לשון הרע נאמר שאינם רואים פני שכניה. אסור לגור בשכונתם, כיון שהבא במחיצתם, בעל כרחו נסחף בשיחתו עמם ללשון הרע⁴, קל וחומר שאסור לשבת לידם ולהקשיב לדבריהם⁵. בעל לשון הרע הוא בעל קביעות בדיבור זה, כמו שבעל תשובה הוא אדם ש"החזרה בתשובה" היא מידה קבועה בו, ולא כמו שכל אדם העושה תשובה על עבירות מסוימות בחייו. אם כן, חומרת לשון הרע על ציבור היא מפני שזהו דיבור על הרבה אנשים, בפני הרבה אנשים והרבה פעמים.

רבנו הרב צבי יהודה ממשיך ודן באותו מאמר, לא רק על כמות לשון הרע, אלא גם על "איכותה". הבנת האיכות היא, כידוע, אחת מהגדרותיה של תורת ארץ ישראל. הדרכות השייכות לפרט בתורת חוץ לארץ, מקבלות בתורת ארץ ישראל גם ערך של כלל⁶. למשל, איסור דיבור לשון הרע על חבר, מקבל מימד והדגשה של איסור דיבור לשון הרע על ציבור, בתורת ארץ ישראל. איסור העלבת חבר, מקבל מימד של איסור העלבת ציבור שלם. הצורך לדון לכף זכות את היחיד, לעומת הצורך לדון לכף זכות ציבור שלם. בחזרתנו לארץ, ענייני הפרט נכללים בתורת הכלל.

האמת והשלום אהבו

בזמן עזרא ונחמיה, שאלו יהודי הגלות את הנביא זכריה האם לצום בצום העשירי. שאלתם לא היתה הלכתית גרידא, אלא שאלה עמוקה, האם שיבתם ארצה היא הגאולה המובטחת. ענה להם זכריה הנביא, שאכן, זו הגאולה. אמנם הצרות גדולות והספקות רבים, אך ד' יהיה בעזרתם, בתנאי אחד: "האמת והשלום אהבו... ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם"⁷. ריבונו של עולם יפתור את כל הבעיות הפוליטיות, האסטרטגיות והכלכליות, ממנו לא יפלא דבר, ותפקידנו רק "האמת והשלום אהבו". נבואתו של הנביא זכריה נכתבה, מכאן שנצרכה לדורות⁸, והיא מופנת אלינו. דבריו נכונים לדורו, וגם לדורותינו.

-
4. הלכות דעות ז ב
  5. שם הלכה ו
  6. אורות התורה יג
  7. זכריה ח יט
  8. מגילה יד

הוא פונה אלינו וחוזר על דבריו⁹ מלה במלה: "האמת והשלום אהבו ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם"¹⁰. דרישתו אינה רק להימנע מלשון הרע, אלא גם לא לחשוב רע. אמנם נראה, שאותם דברים שנאסר עלינו לחשוב עליהם רע הם באמת נוראים ואיומים, אבל אנו מצווים מן התורה לדון כל אדם לכף זכות¹¹. מצוה מן התורה: "בצדק תשפוט עמיתך"¹². כאשר התנהגות הזולת ניתנת להתפרש בשני אופנים, מחויבים אנו לפרשה באופן הטוב. כלל זה נוהג גם כלפי גופים ציבוריים. כאשר מתעוררת השאלה האם גוף ציבורי פלוני מבקש טובת הארץ, אם לאו, ההדרכה היא שאם ניתן לפרש מעשיהם כעשייה לטובת הארץ, הרי אנו מחויבים מן התורה לפרש כך, ונאסר עלינו לחשוב אחרת. אם תאמר שעל המחשבה אין שליטה, אין זה נכון. התורה לימדה אותנו שהמחשבות נשלטות. מצוות רבות מכוונות למחשבה, כמו: "לא תתאוה", "לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", כלומר קיים איסור לחשוב מתשבות של עבודה זרה ועריות, אין לקנא ושנוא וכדומה, כל המצוות הללו גם הן מכוונות למחשבה.

לימוד לכף זכות

מצוות: "הוי דן גל האדם לכף זכות"¹³. מכוונת גם כלפי גופים ציבוריים. רבינו הרב צבי יהודה מביא את הדיוק של האדמו"ר מגור, שאין הכתוב אומר: "הוי דן האדם" אלא "כל האדם". כלומר, יש לדון אדם על פי כל אישיותו. כאשר דנים אותו במבט כולל, הרי שהוא נידון לכף זכות, אך אם מתמקדים רק בפן אחד, או תכונה אחת, הוא עלול להיות נידון לחובה¹⁴. בלעם, שרצה להרע לעם ישראל הביט רק על קצתו: "אפס קצהו תראה וכולו לא תראה"¹⁵. התורה מצוה אותנו לשפוט בצדק. אין כוונתה לחפות, לשקר או להתעלם. אלא, זו אמת גדולה יותר. כאשר מתייחסים אל אדם או אל ציבור במובן מצומצם, זהו שקר. כאיה כזאת מטשטשת ומעוותת. כל דבר, יש לדאות בשלמות: כל התורה כולה, כל ארץ ישראל כל עם ישראל וכל האישיות של האדם או המפלגה. זו מצוה ליבית מחשבית, לדון לכף זכות, היפך מלחשוב רעת הרע בלב, הגמרא מביאה דוגמאות כיצד אנשים דנו לכף זכות¹⁶.

9. זכריה ז י

10. שם ח יז

11. ספר החינוך רלה

12. ויקרא יט טו

13. אבות א ו

14. במערכה הציבורית פד

15. במדבר כג יג

16. שבת קכז ב

לשון הרע על אפיקורוס

יש שמסמכים על דברי ה"חפץ חיים" שמותר לדבר לשון הרע על אפיקורוס¹⁷. ההסבר ההלכתי הוא, שכיון שהציווי הוא "לא תלך רכיל בעמך", והוא אינו נכלל במושג "עמך". וכן הוא פסק מפרסמים את החנפים¹⁸. רבנו הצטער על כך שהחפץ חיים כתב זאת בספרו. ה"חפץ חיים" היה ענק רוחני, הדברים שכתב היו נכונים, ונכתבו מתוך דקדקנות הלכתית התובעת כל פרט, אבל ישנם דברים נכונים שעדיף שלא יכתבו, כיון שפתיח זה מאפשר לכל אדם לדבר קיטונות של לשון הרע על חברו, לאחר שקבע שהלה אפיקורוס. תוית זאת אפשר להדביק כמעט על כל אדם. החילוניים אפיקורסים, כל הדתיים שאינם בעלי אותו סגנון רוחני אפיקורסים. בקלות רבה אפשר לכלול בקטגוריה זו כמעט את כל עם ישראל, וממילא לדבר על כולם לשון הרע ללא הגבלה. הנצי"ב אומר שמצב כזה היה בימי בית שני. כיון שאנשים חשו שנאת חנם איש לרעהו, החליטו שכל אדם המתנהג באופן שונה מהם ביראת שמים, הוא אפיקורוס¹⁹.

שאלה: שמא האנשים שאינם מאמינים, המכונים חילוניים, נחשבים בכל זאת לאפיקורסים, וחלים עליהם דינים אלו?

תשובה: כדי לשלול דיעה זו נביא את דברי הרמב"ם. הוא פוסק שהכופרים בתורה שבעל פה, הם ודאי אפיקורסים, ומגיע להם כל תוקף הדינים כלפי האפיקורסים. אבל, הלכה זו תקפה אך ורק לראשונים שהחלו לנהוג כך. בניהם שהתחנכו בדרך זאת, הרי הם אנוסים על פי חינוכם, ודינם תינוק שנשבה²⁰.

מרב קוק מוכיח שכל תוקף דיני אפיקורסים המוזכרים בגמרא, מיועד לאנשים רעים הרוצים להרוס את האומה, כדוגמת הנוצרים הראשונים שרצו להרוס את התורה ואת עם ישראל, שיתפו פעולה עם הרומאים וכדומה²¹. אומר רבנו שההיתר לדבר לשון הרע נאמר רק ביוצאים מן הכלל "מי שהם ידועים ומוכרים לנו כרשעים גמורים". אבל אנשים הרוצים בטובת האומה, לוחמים למענה, כל איש בדרכו, האחד למען הארץ, והשני למען שלום וביטחון, למען צדק, ומגמת כולם טובת האומה, אין להם דין רשעים גמורים ואסור לדבר עליהם לשון הרע.

17. חפץ חיים הלכות לשון הרע ח ה

18. שם ד ז

19. העמק דבר הקדמה לספר בראשית

20. הלכות ממרים פרק ג ז

21. אגרות א קמג. שסט

הכללת האשמה

בעיה נוספת בדיבור לשון הרע על ציבור היא הכללת האשמה. המשפט האומר ש"האופוזיציה אינה מבקשת בטובת הארץ" היא הכללה. הרי ודאי שבאופוזיציה יש אנשים הרוצים בטובתה, ומדוע להכליל? מדוע להאשים ציבור שלם? גם אם חבר כנסת אמר דברים קשים, אין דבריו מקובלים בהכרח על כל אנשי מפלגתו, ועל כל מי שבחר בו. יתכן, שרבים אינם מרוצים מדבריו. הכללת האשמות, כלומר הדבקות תוית שלילית על ציבור שלם, בגלל מעשה או דיבור של אדם אחד, מוכרת לנו היטב מהאנטישמים צוררי היהודים. כל הדורות סבלנו מזה. יהודי אחד גנב, הרי שהיהודים גנבים. הצרפתים העלילו שדרייפוס בגד, וצעקו: "מוות ליהודים". הרמ"א כותב שיהודי המזייף מטבע, יש לו דין רודף, כיון שכשיתפס יעשו פוגרום ביהודים²². את המעשה הנבזה הזה אנו עושים עתה איש לרעהו!²³ חיסרון של אדם אחד שמטפילים לכולם. אין זו דרכו של אברהם אבינו, המתווכח עם ריבונו של עולם על הענשת סדום²⁴, וכן של משה רבנו השואל: "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף"²⁵.

טיעון מקובל אחר הוא שכאשר נכנסים באופן מעשי למאבק ציבורי, בלתי אפשרי להינזר מלשון הרע. אלא שגם נגד איסור לשון הרע כלפי היחיד קיים טיעון זה שהוא בלתי אפשרי, על כך עונה ה"חפץ חיים", שאין להיכנע לקשיים, אלא, להילחם בהם. היצר הרע מושך לצד אחד, לכן יש למשוך לצד השני. משל לאשה בשוק, שבאו חוליגנים והפילו את ארנקה כדי לשדוד אותה, והכסף התפזר. הם מנסים לקחת, והיא מנסה להציל כמה שניתן. היצר הרע תופס דיבור אחד, הרי שצריך לתפוס ממנו כמה שניתן. הגמרא קובעת: "כולם בלשון הרע". מסביר רבנו, שהגמרא מתארת מציאות עגומה, שכולם נכשלים באבק לשון הרע, אך ביטוי זה אינו מתיר לדבר לשון הרע¹. באותו מקום הגמרא אומרת שגם בעיון תפילה כולם נכשלים²⁶, בודאי כולם צריכים להשתדל בזה מאוד. התוספות אומרים בשם הירושלמי, שיש להכיר טובה לראש המתכופף באופן אוטמטי כשמגיעים ל"מודים אנחנו לך"²⁷. ביטוי זה אינו מצדיק תפילה ללא כוונה, אלא מציין עובדה המצריכה תיקון. שמירת הלשון מחייבת גם במאבקים ציבוריים הקשים ביותר. מלך יהודה שהעליב ברבים

22. שו"ע חו"מ תכה א הגה

23. לנתיבות ישראל ב רכז

24. בראשית יח כג-לג

25. במדבר טז כב

26. בבא בתרא קסד ב

27. תוספות שם ד"ה עיון תפלה

את מלך ישראל ירבעם, נענש על כך²⁸, למרות שנלחמו על דברים נשגבים של צדק, שמירת התורה והארץ. לשון הרע תמיד עומד בפתח, ויש להשמר מפניו. הקריטריון הטוב ביותר לקבוע מה מותר לומר ומה אסור, הוא שאין לומר על השני דבר שאינו אוהב שיאמרו עליו. אלה כל הלכות לשון הרע על רגל אחת²⁹!

ה"חפץ חיים" היה שליח אלוקי מיוחד לתקן את שמירת הלשון בין אדם לחברו. מספרים עליו שהיה מדבר שעות רצופות בענייני ציבור, בלי להיכשל בלשון הרע. בימינו עלינו לתקן שלב נוסף, את לשון הרע נגד ציבורים.

רבנו מנתח פסיכולוגית את האדם העוסק בהכללת האשמות ומסביר, שהתנהגותו מעידה על אנוכיות, על אדם המרוכז בעצמו, אדם הלקוי מבחינה פסיכית-נפשית, מידותית. הוא רואה בעצמו את כל הטוב הצדק והיושר, ואילו האחרים מייצגי הרשע, השקר והרע. יש בו מנגנון המשחיר את הזולת, או את הציבור. הוא בעל מבט שקרי, כיון ש"אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"³⁰, ואין זרם שרק ידבק בטוב ולא יחטא, וכן להפך, בכל זרם מחשבתי או מפלגתי יש מידה של טוב³³.

המטרה מקדשת את האמצעים?

טוענים אנשים רבים, שלא יתכן להילחם בכפפות של משי, שהרי אנו נמצאים במצב חרום. לדבריהם, "המטרה מקדשת את האמצעים". אבל, מי יקבע מהו האמצעי ומה המטרה? לפנינו מטרות רבות. האחת היא ארץ ישראל, השניה היא תורת ישראל, ומטרה נוספת היא מדיבור לשון הרע. לכן, אין לבטל מטרה אחת למען מטרה אחרת. במקרה של "מצוה הבאה בעבירה"³¹, אין מצוה ויש עוד עבירה. הקדוש ברוך הוא "שונא גזל בעולה"³², כלומר, אדם המביא קרבן מן הגזל. לכן למשל אין להשיג כסף באופן בלתי ישר על מנת להחזיק ישיבה, גם אם המחיר הוא סגירת הישיבה. אם אין אפשרות להשיג כסף בדרכים ישרות, פטורים מהקמת תלמידי חכמים. הרי אם אדם אינו משיג ארבע מינים לחג, לא יברך על תפוז במקום אתרוג, כדי לעשות כמיטב יכולתו. אין לדבר ערך. הקדוש ברוך הוא מבקש שנגיע למטרות בדרכים שהוא ציוה, כל דרך אחרת אסורה³³. ואם אי אפשר להשיג את המטרות בדרכים אלו, הרי שפטורים מלהשיגם.

28. ירושלמי יבמות טז ג

29. ע"י שבת לא א

30. קהלת ז כ

31. סוכה ל א

32. ישעיה סא. ע"י סוכה שם

33. כוזרי א צז-צח

בעזרת ד' הם יושגו בעתיד, גם אם יידחה הדבר אפילו בכמה דורות. לא יתכן שאדם עובד עבודת הקודש בבית המקדש, כאש הוא טמא ובעל מום³⁴, והוא הורס תוך כדי בנייתו. אומר מרן הרב קוק זצ"ל שבניין החיים גם בעת משבר חייב להעשות בדרך של תורה וקדושה³⁵. דברים הנבנים בדרכים עקומות, בתחילה המטרה אמנם מושגת, אך בסופו של דבר הרע מחלחל ומביא נזקים גדולים לאין ערוך מן הריוח שהושג בתחילה. עבודה קשה הרבה יותר היא לתקן את העקמומיות שנוצרה.

יש להבין מימד נוסף. אדם שאינו מאמין שאפשר להשיג את הטוב בדרכים ישרות, הוא מין כופר. מי שחושב שהימנעות משימוש בדרכים עקלקלות, לא תביאנו לשום מקום, הרי שאינו מאמין בתורה. התורה בעיניו היא תאוריה בלבד, שאינה מתאימה לחיי המעשה. אין הוא מאמין בכוחה, ואין הוא מאמין שהצדק ינצח.

אמנם, בקרבות בודדים יתכן שהאדם יפסיד, אך במלחמה הגדולה הצדק הוא שינצח. המאמין שכל האמצעים כשרים, הוא בדרך כלל אדם שהגיע לסף יאוש. מרן הרב קוק במחאתו נגד חילול שבת כותב שאין יאוש בנושא חילול השבת בארץ ישראל, אלא יש צער עצום כל כך. חז"ל אומרים: "למה נקרא שמם אלוהים אחרים? מפני שהם מאחרים הטובה מלבוא לעולם"³⁶. את הטובה אי אפשר למנוע, אפשר לאחר בואה, לעכבה בדרכים רבות, אבל לבטלה מלבוא אי אפשר. לכן גם כשהמצב נורא, אין יאוש³⁷. וכשהיאוש אינו מכרסם, לוחמים בזהירות ביושר ובדעת. אין צורך להשתמש באמצעים שליליים, המעידים על רקבוץ פנימי אוצנטרי של האדם.

נקיות הדיבור והכתיבה

השימוש במילים בוטות בויכוח, מעיד על חולשה בעמדות. אומר רבנו: "ההפרזת האשמה שאינה צודקת היא כל קנאות רגילה, היא גם ביטוי של חולשה"²³. כלל ידוע בפסיכולוגיה, שמי שאין בו כח ועצמה מוצא מפלט בשטח של השני. אם הוא בעל דיעה נחושה, הרי הוא מסתפק בהבעת דעתו.

התקפת השני בנוסח פוגע ומעליב מעידה שאין לו דבר אחר לומר. גלישה להתפרצויות סגנוניות חושפת חולשה. "גבורת הרוח, הבטוחה באמיתתה, מוכנה היא לראות את המתנגד כהוויתו, עם שליליותו ועם חיוביותו, עם חסרונותיו ועם מעלותיו. ודוקא מתוך ראייה

34. ע"י תעודת ישראל ולאומיותו

35. אורות נא ד"ה ואם גם נאמר

36. עפ"י ספרי עקב יא טז

37. מאמרי הראיה 451

נכוחה זו, מתוך תפיסת צדדי הטוב והיושר של המתנגד, שהם גם מוסיפים חזק אל עיקר כיוונו השלילי, שהוא הקובע את התנגדותנו, דוקא מתוך כך הננו מגיעים את מטרתנו הרצויה, בירור הכרעתנו וביתרון החלטתנו²³. הניצחון על השני אינו בא מתוך השחרתו, אלא מתוך ראיית טובו וחיזוק חיובו של השני. דוגמה לכך אפשר לקבל מהלוחם הגדול ביותר שהיה לנו אי פעם נגד דעות מקולקלות, הרמב"ם. בספר "מורה נבוכים" תופס הרמב"ם את השור בקרניו, ללא עלבונות, ללא לשון הרע וללא השמצות, אפילו נגד אריסטו. הרמב"ם מביא את דברי אריסטו, ומסביר אותם בכבוד גדול, הוא מאיר את הנקודות הטובות, ואחר כך באיזמל חד של שכלו מנתח דבריו, ובאיטיות ויסודיות שובר אותם לרסיסים³⁸. משל לחייל מאומן היטב, שאינו מסתער על האויב ברגע שנתקל בו, ומרוקן עליו את כל המחסניות "מן המותן", אלא מסתתר, מחשב היטב את הטווח ויורה בזהירות ובדייקנות.

קל וחומר אומר רבנו כאשר הויכוח הוא "במחנה הפנימי" של יהודים יראי שמים, המשתווים במטרותיהם. כאשר הויכוח הוא עם אנשים שאינם יראי שמים, לעיתים על פני השטח המטרות שונות. אבל, בזרמים הדתיים השונים, המטרה זהה והמחלוקת היא על האמצעים. במצב זה יש להקפיד עוד יותר על לימוד זכות²³. ובמיוחד בדברים שבכתב³⁹. מלה נאמרת ונעלמת, אך הכתוב מצריך אחריות גדולה עוד יותר, כיון שהוא צורם כל הזמן, וכמובן שאין לענות להשמצות בהשמצות חוזרות³⁹.

נצחונות שהן חורבן

הבעיה החמורה ביותר בדיבור לשון הרע בציבור, אף על פי שלעיתים המטרות בטווח קצר מושגות בעזרתו, היא שבדרך זו הורסים את האחדות ואת העוז של האומה. דיבור כזה הורס מפורר ומזיק. כאשר כואבות השיניים, יש צורך בטיפול עדין, ולא באגרוף שיפיל את השן הכואבת, וכל הלסת תדאב. זהו טיפול המפורר את האומה. הרב הלל צייטלין, במאמרו בדבר המפלגתיות, כותב שהמחלוקת היא הצרה הגדולה ביותר בעולם. מחלוקת קורח, מחלוקת קין והבל שהביאה לרצח, ואפילו המחלוקת שהיתה ביום השני שהפרידה בין המים העליונים למים התחתונים. ההפרדה בין המים בשמים ובין המים בים היתה הכרחית לקיום העולם, אבל עם זאת מדובר בחלוקה, לכן ביום השני לא נאמר: "כי טוב", כי זה מקור המחלוקת בעולם. כאשר אדם שרוי במחלוקת, הוא שוכח את: "לא תשנא", "לא תקום ולא תטור", "לא יהיה כקרח" "לא תתגודדו". הכל נשכח עבור הניצחון במחלוקת, שהוא למעשה חורבן⁴⁰.

38. עי' מרן הרב "עצות מרחוק"

39. לנתיבות ישראל ב רכח

40. ספרן של יחידים 103

חז"ל אומרים על ימי בית שני: "אוי לי מבית בייתוס אוי לי מאלתן", שהיו מקללים, "אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן", שהיו לוחשים רכילות, "אוי לי מבית קרתוס אוי לי מקולמוסן", שהיו כתובים דברים רעים על אחרים⁴¹. מצב זה של ימי בית שני הוא שהביא לחורבן הגדול. ה"חפץ חיים" מוכיח מדברי גמרא, שלשון הרע היא הביטוי החיצוני של שנאת החינם, שגרם לחורבן הבית⁴². שהרי הגמרא שואלת מדוע נאמר רק על בית שני שהיה בו שנאת חינם, הרי שנאת חינם היתה גם בימי בית ראשון, "שאוכלין ושותים זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם". כלומר, אנשים התנהגו כתברים שהיו יחד, אך כל אחד היה תוקע לשני סכין של לשון הרע מאחורי גבו. מתרצת הגמרא שבתקופת בית ראשון התופעה לא פשטה בעם ולא היתה כוללת, אלא לקו בה רק נשיאי ישראל⁴³. מכאן למד ה"חפץ חיים", שכאשר רצתה הגמרא להביא הוכחה לשנאת חינם, דברה על לשון הרע, כלומר זה היינו הך.

בדרך כלל, אחרי חורבן בית שני, עם ישראל למד לקח בדרך הקשה, וחדל להתווכח בסגנון קשה. תופעה זו חזרה לראשונה במחלוקת בין תלמידי רבי יונתן אייבשיץ ותלמידי רבי יעקב אמדין. ההשמצות כלפי רבי יונתן אייבשיץ, הותירו כל כסן, כל לכלוך וכל לשון הרע. לאחר שהדבר קרה, הרי שהפך לנורמה נוראה בכל ויכוח ומחלוקת.

תחושת ההתנשאות

המקור הנפשי עמוק של ההשמצות המוכללת נובע מתוך תחושת התנשאות, נוסח: "אנחנו בסדר, הם אינם בסדר". אומר מרן הרב קוק "סימן רע הוא למפלגה שחושבת שרק עמה מקור חיים של כל החכמה וכל היושר, וכל זולתה הכל הבל ורעות רוח"⁴⁴. ורבנו כתב אחר פרשת אלטלנה, ודבריו נדפסו בזמנו בכל העיתונים, במאמרו "את אחי אנכי מבקש": "אל יחליט כל אחד מאיתנו, כל מפלגה וכל ארגון, אשר כולם הלא טובת עמנו מבקשים, כי רק איתו כל האמת וכל הצדק". הוא מדגיש ש"היחס השלילי מתכפל בהדדיותו"⁴⁵. התוספות מתארים כיצד אדם המראה פנים חמורות כלפי חברו, מפני שעבר עבירה, מדרדר את היחסים ביניהם, ומשנאה של הקפדה על מעשיו, מגיעים היחסים ביניהם לשנאה גמורה⁴⁶. אם אדם מדבר אל חברו בתקיפות ובסגנון פוגע, הרי שהמותקף לא ישב בחיבוק ידיים, אלא יענה ביתר תקיפות, וכך הבלון מתנפח. כל אחד מאמין בדרכו ובטוח

41. פסחים נז

42. הקדמה לספר חפץ חיים

43. יומא ט ב

44. אגרות א יז

45. נתיבות ישראל א 102

46. פסחים קיג ב. תוס' ד"ה שראה

בצדקתו, ולכן מאמין שהעלבתו של השני היתה במקומה, רק אין הוא מבין מדוע השני מעליב אותו בחזרה. לכן כאשר אדם מעליב ופוגע, עליו לחשוך בעצמו, להבין שגם לשם שמים הדבר אסור, שמא הוא טועה, שמא דיבורו נובע מהתפרקות של נטיותיו התקפניות. יש לזכור תמיד, שהמאחד גדול מהמפזר, המשותף גדול מן המפריד⁴⁵, ואז נפתחת האפשרות הנפשית לקשר.

שוב נלמד מרבנו הגדול הרמב"ם. בצפון אפריקה ביו יהודים שהתאסלמו למראית עין, בגלל גזרות השמד. בא רב אחד וצעק שכל מצוותיהם חסרות כל ערך והן רק בצביעות. שמעו זאת היהודים, והפסיקו לקיים מצוות. כתב הרמב"ם באגרות "קידוש השם", שדברי אותו רב אינן אלא קטרוג, וכיצד אדם מעיז לקטרג על עם ישראל⁴⁷? תוכחה לעיתים נאמרת באופן קשה, אך מתוך שיקול שהדברים יביאו אל הטוב, לא כן קטרוג. אין להוכיח אלא במקום שדברים נשמעים. אם הוא מדבר נגד מפלגה יריבה, אין כל תועלת בדבריו, ואינם נחשבים לתוכחה. אומר הרמב"ם⁴⁷, שאפילו ענקי עולם ננזפו על הקטרוג. משה רבנו אמר: "והן לא יאמינו לי"⁴⁸. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה אומר שלא יאמינו לי, סופך שאתה לא תאמין, כמו שכתוב "יען לא האמנתם בי"⁴⁹, וידו הצטרעה⁵⁰, כיון שחשד בכשרים ולקה⁵¹. ישעיהו הנביא אמר: "בתוך עם טמא שפתיים אנוכי יושב"⁵², מיד בא מלאך וטיהר שפתיו בגחלת, ונאמר לו: "וסר עוונך וחטאתך תכופר"⁵³. אמנם בתקופת ישעיהו המצב בעם היה נורא, אך המדבר דלטוריה נענש ברצפה, ומפרשים חז"ל: רצון פה⁵⁴. דוגמא נוספת מביא הרמב"ם מאליהו הנביא. כאשר אליהו בורח למדבר, פונה אליו השם בשאלה: "מה לך פה אליהו?"⁵⁵ וחז"ל מביאים את הדו-שיח ביניהם.

"עזבו בריתך בני ישראל".

עונה לו רבונו של עולם: בריתך או בריתי?

- "מזבחותרך הרסו".

- "נביאך הרגו בחרב".

- נביאי או נביאך?

- "ויבקשו את נפשי לקחתה".

47. אגרות קידוש השם הוצאת מוסד הרב קוק לה לח

48. שמות ד ו

49. במדבר כ יב

50. שמות ד ו

51. שבת צז א

52. ישעיהו ו ה

53. שם ו ז

54. שיר השירים רבה א ו

55. מלכים א יט ט-י

אם כן, אליהו חשש גם לחייו. אפילו ענקי עולם לוקים לפעמים בפירוד דק של פרטיות ושל אנוכיות העטופה בקנאות לשם שמים ואידיאולוגיה.

במהלך ההסטוריה

אומר ה"חפץ חיים": "כי מה מאוד צריך להזהר הרוצה להיות דיין לעצמו להתיר לנפשו איסור לשון הרע מטעם לקנא לאמת, לבדוק תחילה אחרי האמת היטב"⁵⁶. כאשר אדם מתלהב ממעשיו, אומרים לו: "עצור! בדוק ואל תפסוק בעצמך, שאל אחרים!" הרי גם אנשים גדולים לוקים בטעות הזאת. דואג האדומי, שהיה "אביר הרועים"⁵⁷, אב בית דין⁵⁸, דיבר לשון הרע על כהני נוב. הוא עשה זאת למען מטרה חשובה מאוד, שמירת מלכות ישראל, אך אסון נורא הומט על כל כהני נוב, ועל מלך ישראל בעקבות זה⁵⁹. חז"ל אומרים שבצבא דוד נפלו חללים, ואילו בצבא אחאב לא נפלו, כיון שבדורו של אחאב לא היתה דליטוריה, לא דיברו לשון הרע. כאשר אחאב הוציא להורג את כל הנביאים עם איזבל, עובדיה החביא מאה נביאים בשתי מערות חמישים נביאים במערה⁶⁰. קשה להסתיר מעשה כזה, אך איש לא הדליף. לעומת זאת, כאשר דוד התחבא בזיף, הרי כבר למחרת הדבר פורסם בכל כלי התקשורת, הזיפים סיפרו לשאול, ומיד דלקו אחריו⁶¹. דברו לשון הרע ונפלו בקרבות⁶².

משה רבינו אמר לאיש עברי: "למה תכה רעך", מיד ענה לו "הלהרגני אתה אומר, כאשר הרגת את המצרי?"⁶³ אמר משה: "אכן נודע הדבר", מסביר רש"י בשם חז"ל, עכשיו נודע לי מדוע נענשו בשעבוד, בגלל לשון הרע⁶⁴.

לעומת זאת, ישנם גבורים שלא דברו לשון הרע. על יוסף בצעירותו מסופר "ויבא יוסף דיבתם רעה אל אביהם"⁶⁵, אך יותר מאוחר הוא חדל לגמרי ולא סיפר לאביו כיצד הגיע למצרים, כיצד מ"טרוף טורף" הגיע להיות משנה למלך. חז"ל אומרים שיוסף דאג במשך שנים שלא להימצא במחיצת אביו ביחידות, כדי שלא יצטרך לספר לשון הרע⁶⁶. יש

56. חפץ חיים הלכות לשון הרע י ב

57. שמואל א כה ח

58. מדרש שוחר טוב ג ד

59. שמואל א כב ט. ע' ירושלמי פאה א א

60. מלכים יח ד

61. שמואל א כג יט

62. דברים רבה ה י. ירושלמי פאה א א

63. שמות ב יד

64. שמות רבה א לה

65. בראשית לז ב

66. פסקתא א רבתי על בראשית מח א

אומרים שזו גם הסיבה שיוסף לא הודיע לאביו שהוא בחיים, בכל השנים שהיה במצרים, וכבר כיהן כמשנה למלך.

בנימין גם הוא לא דיבר. הוא ידע שאחיו מכרו את יוסף ולא סיפר דבר לאביו במשך עשרים ושנים שנה⁶⁷. האבן של שבט בנימין בחושן היא ישפה⁶⁸, אומרים חז"ל: "יש פה"⁶⁹. אמנם לבנימין יש פה, אך הוא היה שתקן, וידע מתי להימנע מלהשתמש בו. דוד המלך, גם הוא ידע לשמור פיו, הוא היה מנגן לפני שאול, לרפאו מהרוח הרעה שנכנסה בו⁷⁰. אחר כך היתה מלחמה עם פלישתים, ודוד הרג את גולית. שאל שאול: "בן מי זה העלם?"⁷¹ ענה דוד: "דוד בן עבדך ישי". אמר ולא יסף. אחר כך אומר הכתוב: "ויהי ככלותו לדבר אל שאול ונפש יהונתן נקשרה הנפש דוד ויאהבהו יונתן כנפשו"⁷². מדוע התאהב יונתן בדוד אחרי שאמר משפט כה פשוט? האם בגלל שהרג את גולית אם כן מדוע צריך להיות כתוב: ויהי אחרי הרוג דוד את גולית, ותדבק נפש יהונתן בדוד. אלא, שאול ידע בדיוק מיהו דוד, שהרי היה בן בית בבית המלך וניגן לו בביתו. אלא, שאול הפגין כלפיו זלזול, בגלל המצב המביך אליו נקלע. מתוך חילול השם נורא של גולית המחרף ומגדף את העם ואת ד', והמלך אינו מעז לקום נגדו, הנה, נער צעיר מציל את כבוד העם וכבוד ד'. שאול אינו מברך את דוד על מעשהו, אינו ממנה אותו קצין בצבאו, אינו מציע לו את בתו לנישואים אלא, עומד מרחוק ושואל, בן מי זה? זלזול מתוך קנאה. דוד יכול היה מתשובתו, לבזות את המלך, לומר שהוא הנגן העוזר למלך כשרוחו רעה עליו. תשובה כזו היתה משפילה את המלך בפני כל העם, ומזרזת עלייתו של דוד על כסא המלוכה, שהרי כבר נמשח למלך על ידי שמואל הנביא⁷³. הן העם לא ידע באיזה מצב נמצא המלך. דוד יכול היה רק לומר לשון הרע ברמאות: "אני בא לנגן אצל המלך", ומתוך כך אנשים היו מתחילים לשאול ולרנן, מדוע הוא מנגן למלך, והאמת היתה יוצאת לאור. יהונתן עמד מצד וחיכה לראות כיצד יפול דבר. כאשר שמע את דברי דוד: "אני דוד בן ישי עבדך", ואין הוא מוסיף דבר, "ויהי ככלותו לדבר", אמר ולא יסף, הרי "ותדבק נפש יהונתן בנפש דוד". ראה יהונתן מיהו דוד, ונפשו נקשרה בו. שאול רדף אחר דוד כל חייו, ולאורך כל התקופה דוד לא אמר מלה נגדו. הוא שמר על לשונו לאורך כל המאבק הציבורי נגד שאול.

67. מדרש שוחר טוב טו ו

68. שמות כח כ

69. בראשית רבה שם

70. שמואל א טז כג

71. שם שם יז נו-נז

72. שמואל א יח א

73. שם שם טז יג

ויכוח ושלום

כתב רבנו הרב צבי יהודה אל מושכי העת של עתון אחד: "הפסיקו זלזולים ועלבונות האישיים הדדיים"⁷⁴. כמה חמורה אונאת דברים. כמה חמורה לשון הרע בכתב יותר מלשון הרע בדיבור, כמה חמורה לשון הרע שהשוותה לשלוש העברות חמורות שהם ב"יהרג ואל יעבור"⁷⁴. ושמא תאמר: לשם שמים אני מתכוין ועושה מלחמת מצוה"⁷⁴, ואדרבה, אם זה לשם שמים צריך עוד יותר יראת שמים, עוד יותר טהרה, עוד יותר נקיות. אדם הפועל באופן לא ישר מתוך מצוקה, אפשר ללמד עליו זכות. אבל אדם העושה דברים שאינם ישרים למען אידיאל, אין עליו לימד זכות. אין זה מתיר את מעשיו אלא מחמיר אותם, ועוד יותר חמור כשמדובר בחיי ציבור. הוא פועל ומדבר מתוך התלהבות שבקדושה, ולמעשה הוא גורם חילול השם גדול: "כל הגורמים והאמתלאות אינם מחפים על חרפת הקביעות הזאת של 'חכמות' העקיצות, הזלזולים והעלבונות האישיים"⁷⁴.

אין שום תירוץ להתנהגות כזאת. ודאי שצריך "לדרוש ולתבוע, להעיר ולהוכיח... אבל לא שנאה ולא בביזוי"⁷⁴. על ויכוח אין לוותר. כל אדם צריך להביע דעתו בכל תוקף. כאשר טענו שויכוחי תומכי הציונות, עם מתנגדיה, הורסים את השלום, מרן הרב קוק דחה זאת מכל וכל: "זהטענה גדול השלום אינה נאותה כלל, כי להשיג על דעות רעות אין נחוץ כלל מחלוקת. גם אין תועלת במחלוקת, כי אם להשיב בדברים של טעם, ובזה אין הירוס כלל אל השלום"⁷⁶. כאשר אומרים בדברים ביזוי, אין הויכוח הורס את השלום. במאמרו "לשבר בת עמי", שהרקע שלו היתה מתיחות בין הרביזיוניסטים ומתנגדיהם, עד כדי אסיפה שהופרעה. מרן הרב ביקש מתוך כאב גדול, שלא יעשו חילול השם, במלחמות אחים של ויכוחים בלתי נמוסיים ובלתי ישרים. הוא מסכם ואומר: "ועתה בית ישראל, את שם קדשי אל תחללו עוד, הרפו מאף. התלמדו להביט איש על אחיו, מפלגה על מפלגה בעינים של אחים חומלים, הנתונים יחד בצרה גדולה, המוכנים להתאחד למטרה קדושה אחת: עזרת הכלל כולו כבודו ומשמרתו"⁷⁷. האויב הגדול אינה המפלגה השניה, אלא הגוים הרוצים לרצוח את כל עם ישראל. האויבים הם בחוץ ולא בתוכנו. אנו יכולים להתווכח, אך אסור לשכוח לרגע שאנו אחים.

שאלה. אם כך, כיצד יש להילחם בדעות של המפלגה היריבה?

תשובה. דברים טובים במפלגה השניה יש להכיר ולהודות בהם. נגד הדברים הרעים יש להילחם ולבקר, להוכיח ולהעיר בכל תוקף, אבל בדברים של טעם, של שכל ודעת, בדברים

74. נתיבות ישראל א 26

75. ערכין טו ב

76. גנזי הראיה ג 27

77. מאמרי הראיה 365

של שכנוע ולא של ביזוי ושנאה. עלינו לזכור שאנו אחים. התיקון האמיתי צריך להיות בתוך הלב. כאשר מתקנים את סגנון מחשבת הלב, הרי שהדבר משפיע גם על סגנון הדיבור והכתיבה. שמא תאמר אם לא נבזה באופן חריף, לא נצליח, האם עד כדי כך הדרדר הסגנון הספרותי, שאין אנו יכולים לשכנע ללא ביזוי? ודאי שלא.

שאלה. כאשר יש ביזוי תלמיד חכם, האין צורך למחות בכל תוקף?

תשובה. ודאי שבביזוי תלמיד חכם צריך למחות בכל התוקף, אבל למחות ללא ביזוי וללא שנאה. כך גם במחאה נגד חילול השם, מאיסת הארץ ופירושים באומה. יש למחות ולהילחם אך ללא שנאת חינוך וללא לשון הרע, ללא שקרים והכללות. נגד ארבע דברים אלה נלחם מרן הרב קוק בכל תוקף, ולא מחל⁷⁸. עלינו ללמוד כיצד עשה זאת בסגנון חריף, אך נקי מבזיונות, משנאה ומלשון הרע.

שאלה. כיצד מוחים בלי לזלזל?

תשובה. איננו חכמים יותר מרבי אלעזר בן עזריה שאמר "תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח"⁷⁹. אכן, אין הדבר פשוט ומצריך לימוד שנים רבות. מי שאינו יודע כיצד, פטור מלעשות זאת.

שאלה. אבל לעיתים המצב קשה, ויש חובה למחות?

תשובה. כל מי שאינו יודע ללא ביזוי – פטור, גם אם מדובר במצב חרום. כשם שאסור לאדם שאינו חובש או רופא לטפל בפצוע, גם אם הוא במצב חרום, כיון שאין הוא יודע כיצד לטפל בו, ויכול רק להזיקו. נמסר בשם הגאון מוילנא: "תוכחה, שלא לדבר קשות, ודברים קשים אינן נשמעין, רק יאמר בלשון רכה ואם אין טבעו בשום אופן לדבר רכות, פטור הוא מלהוכיח"⁸⁰. זה הכלל, "הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות", ומתוך כך יש לקוות שתוכל להיות "מקרבן לתורה"⁸¹.

78. נפש הראיה כו

79. ערכין טז ב

80. אורחות חיים כתר ראש קמג

81. אבות א יב